

Referat, ki ga objavljam tukaj, sem imel na ustanovni skupščini Slovenskega filozofskega društva leta 1966, in še ni bil objavljen v *Anthroposu*.

Objava tega referata je nujna prav v tej rubriki *Anthroposa*, ki govori o sedanjem trenutku družbe, saj je ta objava argumentiran odgovor na zelo aktualno desno politično ofenzivo v filozofiji (ki je le izrazit del ofenzive na vsem slovenskem idejnem področju).

Aktualna politična ofenziva v slovenski filozofiji trdi, da je v slovenski filozofiji - zlasti pa v oddelku za filozofijo na filozofski fakulteti - vse od leta 1945 do danes vladal ideološko politični diktat marksizma, ki je zadušil pravo filozofijo, taka pa naj bi bila samo na filozofski katedri pred letom 1945.

Referat in zlasti številna preverljiva dejstva (ki jih bom navedel kasneje) pa govore prav nasprotno: *filozofija na slovenskem v preteklih 1400 letih ni bila še nikoli tako bogata, tako svobodna, tako pluralistična, tako strokovna in tako kritična kot je bila v razdobju od leta 1960 (v pogojih socialističnega pluralizma) do danes; za vse to ima glavno zaslugo prav oddelek za filozofijo na filozofski fakulteti.*

Nekaj podrobnosti o tem kasneje. Najprej pa naj opozorim na nekaj stališč v referatu, ki sledi in ki ga je soglasno sprejela ustanova skupščina Slovenskega filozofskega društva leta 1966, pa zato reprezentativno indicira tisti pluralistični in demokratični duh, ki so ga v slovensko filozofijo prvi vnesli prav nedogmatični, libertarni marksisti.

Kot bo iz referata razvidno, le-ta močno povdarja potrebo, da naj bo filozofija v družbi samostojen subjekt, ki bo izrazito družbeno kritično usmerjen in ki bo pomagal prevladati občutne politične in duhovne deformacije v nastajajoči socialistični družbi. Takih samostojnih nalog in vlog si pred tem filozofija na slovenskem v preteklih 1400 letih seveda ni *nikoli upala zastavljati*. Zato šele na začetku šestdesetih let lahko govorimo, da je prvič v slovenski zgodovini fakultetna strokovna filozofija izrazito družbeno kritična (kar je bila zelo redko v Evropi). Ob tem dejstvu je seveda trditev o oblastniškem in marksističnem političnem diktatu nad filozofijo *ordinarna laž*. Sam referat vsebuje številne ostre in jasne ter fundamentalne kritike tedanje slovenske družbe, čeprav je (pošteno govoreč) doživljala takrat na vseh področjih tak hiter vzpon kot še nikoli prej v tisoč in štiristo letih: taka kritičnost je očitno povsem nasprotna znanem položaju filozofije kot ancillae (kot služkinje) kakršnekoli posvetne ali duhovne oblasti. V referatu so kar najostrejši povdarki, ki imajo očitno namen prepričati, da bi izvorna (ali kakšna druga) marksistična filozofija dobila položaj vladajoče dogmatike: povdarjeno je, da se optimalni razvoj generične filozofije v

Sloveniji nikakor ne sme omejiti na eno samo filozofsko smer (pa tudi na klasični marksizem ne); da mora generična filozofija v Sloveniji ustvarjalno absorbirati pridobitve vseh smeri; da je tudi sam marksizem, ki ima nekatere pomembne elemente in ki je obenem pustil neobdelana "ogromna področja", podrejen kriterijem generične filozofije in zgodovinsko-generičnega izkustva; da je potreben stalni dialog z vsemi filozofskimi smermi in da lahko tudi filozofi z drugačnimi pogledi na svet grade isto humanistično filozofijo kot marksisti.

Kako se je *uresničevala* filozofska *strokovnost* in filozofski *pluralizem*, o katerih govori ta referat, med leti 1960 in 1990, bom malo podrobneje dokazal v POSTSCRIPTUMU, ki bo sledil tekstu referata iz leta 1966.

O DOSEDANJEM IN O BODOČEM RAZVOJU SLOVENSKE FILOZOFIJE

Svoj pogled želimo usmeriti predvsem v prihodnost, na bodočo temeljno funkcijo filozofije v Sloveniji.

Vendar pa tega ne moremo narediti, dokler ne določimo, kje je danes slovenska filozofija, kateri so njeni dosedanji dosežki in kakšne so njene slabosti.

Zdi se nam dovolj očitno, da je bila vloga filozofije v slovenskem razvoju do sedaj izrazito nezadostna, daleč za potrebami in možnostmi slovenskega naroda.

1. DOSEDANJI RAZVOJ

Čas do osvoboditve

Vse do osvoboditve 1945 je bila vloga uradne, strokovne filozofije v Sloveniji pri nacionalnem preporodu, pri oblikovanju narodove samozavesti, pri formiranju slovenskega naroda v samostojen subjekt zgodovine dokaj majhna. V tem je slovenska uradna filozofija izrazito zaostala za literaturo in umetnostjo in tudi za sociološko-politično publicistiko. Te so imele izredno vlogo v družbeni, progresivni rasti slovenskega naroda. Ker je en del naše duhovne kulture toliko doprinesel k preporodu in samostojnosti tega naroda in k njegovemu vključevanju v najnaprednejše svetovne tokove, je nezadostna, večkrat celo negativna vloga strokovne filozofije v tem procesu še bolj očitna.

Vendar pa objektivna ocena uradne filozofije pred osvoboditvijo ne more ostati le na teh dejstvih. Vladajoča filozofija stare slovenske družbe je bila v določenih obdobjih (npr. 1918-1941) dokaj plodna, veliko bolj plodna kot slovenska laična filozofija po letu 1945. Kakor kažejo statistični podatki so slovenski avtorji med obema vojnama objavili po obsegu skoraj desetkrat več kot po osvoboditvi.¹ Predvojna strokovna filozofija je dosegla tudi določeno strokovnost, ker je absorbirala precej elementov evropske domarksistične

1 Do začetka šestdesetih let (naknadna opomba).

filozofije, ki je tudi v svetovnem merilu predstavljala v zadnjih dveh milenijih - pred pojavom marksistične filozofije - vrh svetovne filozofije.

Vendar pa je še vedno odprto vprašanje, koliko je bila naša predvojna filozofija v teh starih miselnih okvirih evropske filozofije originalno ustvarjalna. Podrobnejšo oceno o tem bo lahko dala samo vsestranska in temeljita raziskava. Vendar pa bo naša hipotetična ocena blizu dejanskemu stanju, če ugotovimo da predvojna slovenska filozofija ni dosegla posebne originalnosti v fundamentalnih vprašanjih. Še bolj očitno je - kar je povezano z vprašanjem originalnosti - da predvojna filozofija ni bila dovolj kritična do tedanje evropske filozofije in evropske družbe. Zaradi tega tudi ni imela, kljub precejšnji plodovitosti in strokovnosti, podobne vloge pri oblikovanju slovenskega naroda kakor nekatere kulturne panoge ali, da je imela neredko celo negativno vlogo pri tem.

Skozi uradno filozofijo niso uspeli prodreti v slovensko kulturo te pomembnejše pridobitve predmarksistične in nemarksistične evropske filozofije. V uradno filozofsko misel Slovenije se ni nikoli integrirala najrevolucionarnejša in najgloblja domarksistična filozofija - Heglova dialektika - kakor tudi ne nekateri pomembni elementi anglosaksonske filozofije (neopozitivizem, pragmatizem, "filozofija jezika"), niti dialektični elementi "filozofije znanosti".

Marksistična filozofija je doživela v Sloveniji prav v desetletju pred osvoboditvijo precej plodno uporabo, vendar pa ne samostojnega strokovnega razvoja. Marksistično dialektiko so voditelji slovenskega delavskega in naprednega gibanja v tistem času zelo uspešno in zavestno uporabljali v politični praksi in v družboslovnih delih. V teoriji in praksi slovenske revolucije je očitna zavestna povezanost obćih zakonitosti in posamičnih pogojev, dolgoročnih in kratkoročnih tendenc, zavest o potrebi samostojnega političnega subjekta in njegove povezanosti z realnimi pogoji.

Z uporabo marksistične dialektike je vodstvo slovenskega delavskega in naprednega gibanja že pred drugo vojno stopilo v prve vrste tedanjega marksizma tudi v filozofskem pogledu. Vendar pa to vodstvo ni sistematsko razvijalo filozofije in njenih temeljnih disciplin (ontologije, antropologije, obće metodologije, etike, gnozeologije, logike, zgodovine filozofije). Vzroki so deloma znani pogoji, ki so potiskali v prvi plan druge družbeno politične probleme. Deloma je vzrok za to zaostajanje tudi napačna ocena, da je filozofija že po svoji naravi "daleč od življenja" ali pa da so v klasični marksistični filozofiji takorekoč rešeni vsi najpomembnejši filozofski problemi. Takšne napačne ocene o funkciji in nalogah filozofije so ostale vse do danes in so bile eden pomembnih vzrokov, da imamo in da bomo še imeli prav na filozofskem področju toliko družbeno-političnih težav.

Prav ti izrazito negativni rezultati kažejo, kako vpliva filozofija na družbena gibanja in kako neposredno potrebna jim je.

Čas po vojni

Tudi v celotnem razdobju po osvoboditvi² je slovenska filozofija zaostajala za družbenimi potrebami.

Čeprav imajo pri tem določeno vlogo tudi strokovni filozofi, je osnovni vzrok tega zaostajanja nerazumevanje celotne družbe, še posebej pa odgovornih družbenih organov. Takšna usmerjenost se je oblikovala, ker so se družbeni organi enostransko angažirali samo

² Do začetka šestdesetih let (naknadna opomba).

v razvoju gospodarstva in tehnike v ožjem smislu in pri razvoju formalnih političnih institucij, premalo pozornosti pa so posvečali vzgoji človeka-ustvarjalca. Drobna ilustracija, da še vedno vladajo takšni predsodki do filozofije, so težave pri pripravi simpozija o etiki in ustanovne skupščine filozofskega društva (pomanjkanje minimalnih finančnih sredstev, nezadostno sodelovanje političnih organizacij).

Osnovne značilnosti zaostajanja slovenske filozofije po osvoboditvi in osnovne posledice le tega:

Skoraj nikakršnega razvoja ni bilo, pogosto je prihajalo celo do nazadovanja, temeljnih filozofskih disciplin, čeprav so bile z marksistično filozofijo dane ugodne teoretske osnove. To zaostajanje se je manifestiralo tako v siromašni produkciji filozofskih del, kakor tudi v dejstvu, da še dvajset let po osvoboditvi ni nastal nikakršen visokokvalificiran filozofski kader.

Zaradi tega tudi marksistična filozofija ni napredovala čez raven, ki jo je dosegla že pred vojno, po osvoboditvi je celo nekajkrat dobila dogmatske oblike.

Povsem razumljivo je, da so v tem praznem filozofskem prostoru naprej živela stara filozofska dojemanja ali da so vanj prodirale nove nemarksistične smeri (ki pa v svojih osnovnih točkah po pravilu niso pomenile nič novega ne v odnosu do marksistične ne do klasične dokantovske evropske filozofije). Odnos do starih in novejših nemarksističnih smeri je bil v Sloveniji po osvoboditvi najčesče dogmatično nekritičen. Na ožjem področju duhovne kulture v Sloveniji je bil vpliv teh dogem mnogo večji od dogmatiziranega marksizma ali stalinizma. Eden izrazov tega dogmatizma je bila parola o povratku "na položaj evropske filozofije". Ta ni videl, da v dosednji evropski filozofiji obstajajo izrazito nasprotno tendence, da je povsem nemogoče "zavzeti pozicijo enotne evropske filozofske tradicije".

Na splošno vlada na področju filozofije dokaj nekritično, neustvarjalno razpoloženje, ki je daleč pod nivojem ostalega kulturnega in družbeno-političnega ustvarjanja slovenskega naroda, posebej v obdobju 1941-1945.

Takšno stanje v filozofiji je predstavljalo ugodna tla za rast iz osnov napačnih predstav o najplodnejši usmerjenosti filozofije in o njeni funkciji v družbi. Danes se v Sloveniji pogosto misli, da je glavna zasluga filozofije neko nedoločeno, megleno-spekulativno mišljenje, ki bi bilo povsem neizkustveno, nedokazano in nedokazljivo. Filozofija je po mnenju posameznikov tisti povsem samosvoj način mišljenja, ki izraža trenutna subjektivna razpoloženja določene skupine ali posameznika.

Zaradi takšne usmerjenosti precejšnjega dela moderne slovenske filozofije, je ta nesposobna postati ustvarjalni element moderne družbe.

Takšno filozofiranje je nesposobno humanistično, vrednostno-moralno oblikovati modernega človeka in se upreti pojavom vrednostnega razpada in dezorientacije, ki se pojavljajo v okviru še do nedavno tako homogene, zavestno humanistične enotnosti slovenskega naroda.

Takšno filozofiranje se je pokazalo za nesposobno, da bi kultiviralo višje logično in višje dialektično mišljenje, da se upre pojavom miselne površnosti in meglenosti, ker je bilo samo polno takih lastnosti.

Moderno filozofiranje v Sloveniji je v znatni meri rezultat posamičnih pojavov vrednostnega in miselnega razvoja. Nekatere teze, ki se pojavljajo prav na področju filozofije, lahko poglobijo te negativne vrednostne tendence, namesto da bi jih zavrle in omogočile prehod na višjo raven. Subjektivistične teze, da imajo fundamentalna vrednostna

stališča samo subjektivno- iracionalni izvor in da ne obstajajo nikakršne občečloveške vrednote in merila, lahko izenačujejo stališča imperialistov in osvobodilnih gibanj, delovnih ljudi in monopolistov. Takšna stališča lahko teoretsko najbolj neposredno pojasni visok humanistični nivo slovenske enotnosti v osvobodilnem boju in njegova povezanost z najnaprednejšimi sodobnimi tokovi.

V sedANJI slovenski filozofiji so tudi pozitivni elementi, ki lahko omogočijo njen napredek. V zadnjih štirih, petih letih je prišlo do določene kontinuitete strokovnega filozofskega dela na fakultetah in na Institutu za sociologijo in filozofijo. Pozitivna je tudi usmeritev modernih filozofskih diskusij v Sloveniji k humanistični, etično-vrednostni problematiki. Ta angažiranost je precej prispevala k široki zavesti - tudi izven ožjih filozofskih krogov - o življenjskem pomenu te problematike in njenega raziskovanja.

2. POLOŽAJ FILOZOFIJE V SOCIALISTIČNI DRUŽBI, POSEBEJ DANES

Bodoče poti filozofije bodo jasnejše, če prej postavimo principiелno vprašanje o mestu filozofije v socializmu, posebej danes. Smo del modernih socialističnih in progresivnih tokov v svetu, pa bo v okviru teh jasnejši tudi položaj naše filozofije.

Cela današnja izkušnja kaže, da filozofija lahko postane poseben, dokaj pomemben in oblikovan družbeni dejavnik, ne v smislu neke politične partije, ampak kot relativno samostojen subjekt s posebnimi nalogami v sistemu socialistične demokracije, kot člen, povezan na poseben način z vsemi drugimi osnovnimi področji socializma.

Kakor vsaka dosedanja družba se tudi socializem lahko obdrži in razvija samo v kolikor človeku prinaša nekaj bistveno novega. Ena največjih pridobitev, ki jih socializem lahko nudi človeku, je humanistična integracija posameznika in družbe na višjem nivoju. Ta integracija bo dolgotrajen proces in v njem mora filozofija zavzeti pomembnejše mesto, kakor ga je imela do sedaj v Sloveniji.

Dosedanji razvoj socializma kaže, da se tudi v njem lahko reproducirajo ali celo poglobljajo enostranosti in deformacije posameznika in družbe. Taki pojavi so še nevarnejši zaradi pogojev, v katerih se razvija moderni socializem. Ta je v veliki meri šele v fazi osvajanja oblasti. Države, v katerih je socializem že zmagal, so bile v večini nerazvite in zato je v njih pogosto dobil enostransko prioriteto ekonomsko-tehnični razvoj. Socialistična oblast in gospodarstvo sta se pogosto deformirala zaradi napačnih predstav o človeku in družbi, zaradi absolutiziranja posameznih elementov.

Te praktične in teoretične absolutizacije so postale že takšna zapreka socializmu, da je vse jasnejši pomen filozofske koncepcije o vsestranskem razvoju celovitega človeka. Samo takšna koncepcija lahko koherentno povezuje parcialne sfere in faze v razvoju socialističnega človeka in družbe ter kritično spremlja in vpliva na družbeni razvoj v socializmu - prav s tega stališča. Očitno prav filozofija lahko opravlja te naloge posebne in ustvarjalne družbene kritike samo, če svojo koncepcijo o vsestranskem razvoju človeka povezuje s konkretnimi pogoji tega razvoja, če na osnovi analize konkretnih pogojev pokaže izhode k večji vsestranskosti posameznika in družbe.

Posebna funkcija filozofije v socializmu je tudi oblikovanje njegovih subjektivno-ustvarjalnih sil z razvojem moralno- vrednostnih stališč in obče kulture

mišljenja. Prav te pomembne komponente so v sodobnem socializmu izrazito zanemarjene, kar ima težke družbene posledice in kar še bolj kaže praktično vlogo filozofije.

Filozofija lahko da svoj poseben prispevek humanizmu in socializmu z izdelavo omenjenega celovitega, koherentnega pogleda na človeka in na svet. Z odpiranjem dolgoročnih ali možnih ciljev človeštva filozofija lahko da globlji smisel življenju vsakega posameznika in celo vsakemu njegovemu vsakdanjemu koraku. Nimamo iluzij, da lahko kdorkoli ustvari popolno harmonijo vsakega posameznika in celotne družbe. Vendar je možno doseči - in pri tem lahko veliko pomaga filozofija - bistveno večjo harmonijo vsakega posameznika in celotne družbe, da se prevladati nekatere najtežje oblike dosedanje človekove razcepljenosti z večjo aktivizacijo njegove ustvarjalnosti. Z osvetljevanjem takih poti lahko filozofija doprinese k bistvenemu napredku človeka, k doseganju tiste "sreče", ki jo človek edino lahko doseže.

Posebna vloga filozofije v bodoči družbi bodo lahko prispevki k medsebojno plodnemu metodološkemu delu vseh znanosti, znanosti in prakse.

3. NEKATERI POSEBNI PROBLEMI RAZVOJA FILOZOFIJE V SLOVENIJI

Bodoči razvoj slovenske filozofije bo, upajmo, jasnejši na temelju ocene njenega dosedanjega razvoja in utemeljitve mesta filozofije v humanističnem socializmu.

Osnovna komponenta, ki je do sedaj najbolj primanjkovala slovenski filozofiji in ki je najnujnejša za njeno večjo družbeno vlogo je: *postaviti slovensko filozofijo na nivo obče-generičnih človekovih vrednot in izkustev, kar je neposredno povezano tudi z bistveno intenzivnejšim razvojem znanstveno-dialektičnih metod.*

Prav intenzivno vnašanje te komponente v sodobno slovensko filozofijo bi bila ena od pomembnih funkcij Slovenskega filozofskega društva.

Obče-generična in znanstveno-dialektična usmerjenost filozofije vsebuje naslednje principe:

-Dosedanje sistematično in kritično posplošeno izkustvo človeka je eden osnovnih kriterijev vseh človekovih sodobnih delovanj in spoznanj, tudi filozofskih.

-Teoretična vrednost sodobnega filozofiranja je predvsem odvisna od naslednjih meril: koliko so obča filozofska stališča dokazana s posamičnimi in posebnimi dejstvi; koliko so stališča filozofije dialektično celovita, vsestranska, koherentna in precizna. Vse obče zakonitosti, tudi tiste, ki jih raziskuje filozofija (npr. obče bistvo človeka in sveta), obstajajo skozi posebne in posamezne pojave. Zato je dokazanost zvez med posebnim, posamičnim in splošnim eden osnovnih kriterijev za spoznavno vrednost posameznih filozofskih stališč.

- Od udejanjanja teh kriterijev je odvisno, kolikšen bo prispevek naše filozofije pri revolucionarnem spreminjanju stvarnosti. Če bi v bodoče zastopala neke napredne parole, a brez izkustvenih dokazov in brez koherentno-precizne celote pogledov, bi ne pomenila naša filozofija kaj bistveno več od znanih fraz iz obče-političnega slovarja.

-Znanstveno-generična filozofija teži k absorbiranju vseh pozitivnih dosežkov dosedanje filozofije s kar najbolj objektivno (=zasnovano na obče-generični izkušnji) teoretsko kritiko dosedanjih smeri. Tudi v tem je bistvena karakteristika znanstvene filozofije, ker je znanost sistematičnost izkušnje, a znanost v filozofiji je sistematičnost

filozofske izkušnje. *Zato generično-znanstvena filozofija vedno teži k temu, da ne bi ostala na nivoju neke posebne filozofske smeri, temveč da bi se povzpela na nivo najpozitivnejših pridobitev vse dosedanje filozofije.* Prepričani smo, da so takšni pomembni elementi tako v Heraklitovi, Heglovi in marksistični dialektiki kakor tudi v Aristotelovi sistematiki, v Descartesovi in Kantovi kritičnosti ter v Lockovi in Millovi empiričnosti. Vendar nobenega od teh in podobnih filozofskih dosežkov ne moremo v našo znanstveno- generično filozofijo absorbirati brez sprememb, kakor je bilo to v dosedanjih filozofskih sistemih. Vsak od teh elementov bo lahko sprejet šele po kritični obdelavi na bazi takšne vsečloveške in obče-filozofske izkušnje, kakršna je možna na sodobni stopnji človeka in njegove misli.

-Sprejete obče-generične, znanstveno-dialektične usmerjenosti je tudi največja vzpodbuda za čim hitrejši razvoj vse naše filozofije, ker taka usmerjenost oblikuje najjasnejše kriterije za vrednotenje vsake filozofije in najjasneje kaže pot njenemu napredku.

Ker je še precej nesoglasij o tem, kaj je obče-generična, znanstveno-dialektična usmerjenost, jo bomo poskušali definirati tudi pozitivno-negativno, to je z analizo nekaterih očitkov, nesporazumov in nejasnosti. Obče-generična, znanstveno- dialektična filozofija:

- *Nikakor ni mehanični skupek* spoznanj posameznih znanosti, ampak ima *svoje specifične predmete in discipline*, posebej: ontologijo, gnoseologijo-logiko, antropologijo, etiko, estetiko in zgodovino filozofije.

-Nikakor ni tematsko enostransko usmerjena (nikakor ni le ontologija, še manj le dialektični materializem), temveč, prav nasprotno, *stremi k vsestranemu in medsebojno povezanemu razvoju vseh filozofskih disciplin.* Za obče generično, znanstveno- dialektično filozofijo je humanistična problematika že po definiciji ena najpomembnejših.

-Samo sebe nima za absolutno znanje, zaveda pa se možnosti , da filozofsko znanje vse bolj napreduje. Ker ve, da je absolutno znanje nemogoče, ne more nobene osebnosti sprejeti za utelešenega filozofskega arbitra. Najpomembnejši arbiter je obče-generična, še posebej obče-filozofska izkušnja, nadosebni principi dokazanosti z dejstvi, principi relativne dialektične celovitosti, koherentnosti in preciznosti filozofske misli.

-*Nikakor ni zaprt sistem, temveč teži k vse večji sistematičnosti, ker je adekvatna dialektični kompleksnosti sveta in človeka. Je najbolj odprta filozofija,* ker tudi na sebi uporablja dialektične teze razvojnosti in polarnosti, ki jo varujejo pred enostranskimi in grobimi absolutizacijami, v katere se je ujela in zaprla dosedanja filozofija.

-*Ni filozofija, ki sprejema dano in obstoječe, temveč je največja možnost učinkovite filozofske kritike in filozofskih projekcij, zamišljanja ciljev.* Kot eno svojih najpomembnejših komponent razvija ustvarjalnost na polju projekcije-zamislil (o tem, kar še ne obstaja, kar je šele človekova bodočnost) in hipotez o neznanem. Vendar pa so njeni ideali in hipoteze po pravilu plodnejši in bolj uresničljivi kot pri drugih smereh, ker jih zavestno gradi na bazi čim bolj sistematične, to je obče- generične izkušnje.

-Ne zožuje se niti na eno, naj bo še tako pomembno filozofsko smer, niti na klasično marksistično filozofijo, ampak se iz obče-generičnega stališča skuša predelati in absorbirati vse najbolj pozitivno v dosedANJI in sodobni filozofski misli.

Potem ko smo v najbolj grobih črtah pokazali, kaj razumemo pod dosedaj tako zastavljeno in v bodoče tako nujno obče-generično in znanstveno-dialektično usmerjenostjo slovenske filozofije, bomo skušali odgovoriti še na neka posebna vprašanja njenega razvoja.

Še vedno ni dovolj razjasnjen odnos *obče-generične, znanstveno-dialektične filozofije do marksizma*. Iz predhodnega izhaja: klasični marksizem je najbolj izrazita oblika, a samo ena od oblik obče-generične znanstveno-dialektične filozofije. Je najbolj izrazita oblika te filozofije prav glede svojih teoretskih temeljev: dosledna dialektičnost v osnovnih ontoloških stališčih; bistveno nove koncepcije v humanizmu-antropologiji in gnoseologiji. Nikakor pa ne vsebuje pomembnih elementov generične, znanstveno-dialektične filozofije samo klasična marksistična filozofija. Takšne pomembne prispevke so dale že nekatere tradicionalne filozofske šole (npr. Aristotel in Hegel). Nujno je kritično razvijanje klasičnega marksizma s kriteriji obče-generične, znanstveno-dialektične filozofije. Ti kriteriji so nadrejeni tudi klasičnemu marksizmu (čeprav jih je ta sam razvijal). Klasičen marksizem je pustil neobdelana ne samo nekatera sekundarna vprašanja, ampak tudi ogromna področja, ki jih je do njega obdelovala in jih še obdeluje filozofska misel. Tudi eksplicitna stališča klasičnega marksizma so pogosto nedorečena, nerazdelana, samo v zametkih. Človekova praksa in znanost sta napredovala po klasičnem materializmu do takih rezultatov, ki lahko oplodijo moderno misel in zahtevajo, da gremo tudi dalje od klasičnega marksizma.

Drugo posebno, nerazčiščeno vprašanje je *odnos med znanstveno-dialektično filozofijo in posebnimi znanostmi*. Mislimo, da je nujno takšno organsko, enakopravno sodelovanje filozofije in posebnih znanosti, kakršnega v dosedanji filozofiji še ni bilo. To ni niti formalni kompliment posebnim znanostim niti poziv na razdelitev interesnih sfer med njimi in filozofijo ter še manj poziv k razpravi, kdo je "višji" in kdo "nižji". Naši pogledi na organsko sodelovanje med filozofskimi in posebnimi znanostmi izhajajo iz principielnih filozofskih stališč.

Posebne znanosti so potrebne generični, znanstveno-dialektični filozofiji prav zaradi dialektičnega odnosa med občim in posameznim. Z odkrivanjem novih posamičnih in posebnih pojavov posebne znanosti odkrivajo tudi bistvene argumente za filozofijo. Obče-filozofsko zares obstaja kot samostojno, vendar pa se vedno nahaja v tistem posebnem in posameznem, kar zaobsegajo posebne znanosti.

Obča metodološka, ontološka in antropološka vprašanja so tudi sestavni del najožje strokovnosti vsake posebne znanosti. To je nujno prav zaradi polarnega odnosa obče-posebno-posameznega, ker je vsak poseben predmet tudi nujni del občosti, ki jih raziskuje filozofija. Cela zgodovina posebnih znanosti kaže, da te niso mogle nikoli - v kolikor so hotele ne biti "spekulativne" in da bi bile čim bolj strokovne - zaobiti takih filozofskih vprašanj in tem kot so vzročnost, determiniranost in nedeterminiranost, zakonitost, čas, prostor, materija, menjava, hipoteza, definicija itd. Posebne znanosti potrebujejo posebno filozofsko stroko tudi zato, ker ona, v delitvi dela organiziranega družbenega spoznanja, izpolnjuje posebno nalogo: sistematično razvijanje obče znanstvene metodologije - logike.

Posamezne skupine posebnih znanosti (posebno humanistične in družbene) ne morejo točneje precizirati svojih posebnih predmetov in njihove zveze brez obče koncepcije človeka: šele v okviru takšne obče, izrazito filozofske koncepcije postaneta, naprimer, jasna mesto in vsebina ekonomije in njen odnos do drugih človekovih sfer itd.

Vse to pa ne pomeni, da filozofija ne more glede obče metodologije in občih pojmov o človeku in svetu sprejemati prispevkov od posebnih znanosti, ker so te pogosto prisiljene iskati odgovore tudi na taka obča vprašanja. Darwin je pomembno prispeval k občemu pojmu evolucije in pojmu o odnosu med notranjo vsebino nekega pojava in njegovimi

zunanjsimi povezavami. Newton je precej prispeval k obči dialektični koncepciji o povezanosti sveta in o nasprotjih, Einstein pa k globljemu občemu dojetanju relativnosti.

Ne moremo spregledati vprašanja o odnosu generične, znanstveno-dialektične filozofije in drugih filozofskih smeri v Sloveniji.

Menimo, da iz definiranih principov sledi, da je prav obče-generična, znanstveno-dialektična filozofija potencialno najširša, do drugih smeri najbolj odprta filozofija. Vendar to odprtost ne dojemamo v eklektičnem, temveč v kritično-dialektičnem smislu. Zaradi svoje zavestne polarnosti je ta filozofija sposobna absorbirati (to ji seveda ni dano samo po sebi, ampak zahteva velike delovne napore) vse pomembne pridobitve drugih filozofskih smeri, vendar kritično predelane, ker imajo pomembne strani drugih smeri običajno obliko enostranskosti. Zaradi svoje dialektičnosti je generično-znanstvena filozofija sposobna polarno prerasti nasprotja in harmoničnost v človeku in svetu; stalnost in dinamičnost v svetu in človeku; večno in trenutno; subjektivno in objektivno; absolutno in relativno.

Zaradi te potencialne širine in zanesljivosti, ki nam jo daje generično-znanstvena filozofija, ni naše nujno kritično stališče do drugih filozofij izključujoče in še manj nestrpno.

Odprtost in obča generična usmerjenost naše filozofije nam dajeta možnost za enakopraven dialog s pripadniki tistih filozofskih smeri, ki teže k napredku, h globljim resnicam. Da bi bilo to skupno iskanje čim bolj plodno, predlagamo, naj bo vrhovni sodnik predvsem obče-generična in obče-filozofska izkušnja. Vendar pa dialog s predstavniki drugih filozofskih smeri nikakor ne more imeti oblike filozofsko oblečene večpartijske koalicije, ampak je lahko ploden le kot oblika iskanja resnice.

Naša glavna naloga je predvsem razvijati naše lastne poglede. Takšno stališče ne izhaja iz podcenjevanja dialoga z drugimi smermi, temveč iz zavesti, da imamo zaradi svojih filozofskih stališč možnost razviti bogato filozofsko misel, dostojno slovenskega naroda, in iz zavesti, da smo prav na področju sistematičnega razvijanja lastnih pogledov zelo zaostali. Zavedamo se, da nas dialog z drugimi pogledi - ali so pri nas prisotni ali ne - vspodbuja v razvoju naprej, če ga vodimo po kriterijih občečloveške izkušnje.

Še posebno se zavedamo možnosti in dolžnosti, da sodelujemo v dialogu s tistimi predstavniki drugih filozofskih smeri, ki so v najtežjih časih slovenske zgodovine našle skupno pot z delavskim gibanjem in ki še danes vztrajajo na najnaprednejših vrednotah, kot so: socialistični humanizem, samoupravljanje, antiimperializem.

Takšno filozofsko sodelovanje, posebno s predstavniki drugih progresivnih smeri, ne bi bilo nikakršen eklektičen, prazen kompromis niti za enega udeleženca. Skupna humanistična, etično-vrednostna stališča, ki so bila postavljena v Osvobodilni fronti slovenskega naroda in jih danes sprejema Socialistična zveza, spadajo k najpomembnejšim dogodkom v novejši zgodovini Evrope, med v zgodovini dokaj redke trijumfe obče-generičnega bistva človeka. Prav dejstvo, da so, kljub različnim pogledom na svet, napredni Slovenci ustvarili v kritičnih trenutkih tako pomembna skupna praktično-vrednostna stališča, morajo vsi udeleženci še globlje pojasniti in posredovati drugim narodom. Seveda smo prepričani, da so prav obče humanistične vrednote koherentneje utemeljene, če so povezane z ontološkimi znanstveno-dialektičnimi stališči, da takšna povezanost obče-dialektičnih in etično-vrednostnih pogledov povzroča manj idejnih težav, dilem in bolečin.

Tega ne povdarjamo zaradi idejne zagrizenosti, ampak zaradi občutka lastne čvrstosti in želje, da bi tisti naši tovariši, ki sicer z nami ustvarjajo skupne vrednote, ne imeli

teoretskih težav. Obenem pa se zavedamo, da ni bilo tudi do sedaj nujno, da bi bili vsi, ki praktično dosledno ustvarjajo socialistično-humanistična načela, nujno enotni v vseh pomembnih filozofskih vprašanjih (npr. o kozmologiji in antropologiji) in da to ne bo nujno niti v bodoče. Pristaši različnih kozmoloških in ontoloških pogledov pravzaprav niso le pristaši različnih smeri, temveč vsaj delno pripadajo isti filozofiji, če soglašajo vsaj z nekaterimi, za človeka in njegovo dejavnost najbistvenejšimi stališči.

POSTSCRIPTUM

Osnovne smeri razvoja slovenske filozofije, ki so bile nakazane v zgornjem referatu - leta 1966: *samostojnost filozofije* (in njena *stroga avtonomija* od trenutnih in ozkih *političnih interesov*), *strokovnost* in *pluralizem* v filozofiji - so se uresničevale zlasti v desetletju 1965-1975. Najmanj zaradi kakšne samohvale, ampak zaradi potrebe, da se pove zgodovinska resnica nasproti *sedanji laži* o "neprekinjeni politični dikaturi marksizma nad filozofijo", moram povedati, da so se bile te osnovne smeri zagotovljene in *uresničevane*, ker sva v tem času imela največji vpliv na razvoj filozofskega oddelka (in s tem na razvoj celotne slovenske filozofije) Boris Majer in podpisani in ker sva se oba povsem strinjala glede te nove filozofske politike, ki je ni bilo nikoli v prejšnjih slovenskih tisočletjih. Bistvena sestavina dotlej nevidene filozofske svobode pa je bil tudi *nedogmatični, ustvarjalni marksizem*, kakršen se je v Jugoslaviji začel hitro krepiti po spopadu s stalinizmom v letu 1948.

Glavni, temeljni vzrok, da se je slovenska filozofija po letu 1960 lahko, z zavestnim usmerjanjem oddelka za filozofijo, povzpela na višjo raven miselne svobode, pluralizma in strokovnosti, pa niso bile kakšne osebe, ampak *temeljite in napredne družbene spremembe v Sloveniji, Jugoslaviji in svetu po letu 1941*.

Kot sem že pokazal na drugem mestu³, je *vsa slovenska levica (krščanski socialisti, sokoli, komunisti, kulturniki)* dosegla že pred letom 1941 visoko raven organske enostnosti v temeljnih pojmih filozofske antropologije in realnega humanizma. Ker je *narodnoosvobodilni boj* potekal v zelo izvirnih pogojih, je spodbujal našo napredno in socialistično misel k *izvirnosti*. *Še bolj imperativno zahtevo k izvirnosti naše misli pa je zastavil naš spopad s stalinizmom*. Ker smo se tedaj odločili, da gremo po lastni poti in da sodelujemo z vsem svetom, je bila s tem podana družbena osnova za hiter razvoj miselne izvirnosti v vseh znanostih, za brezpredsodkarsko in odprto tehtanje izkustev Zahoda, Vzhoda, Severa in Juga in obenem za izločanje iz lastne glave ostankov vseh dogem (stalinističnih, meščanskih, socialdemokratskih). V takih mednarodnih in domačih okoliščinah dogmatični marksistični ideologi niso več mogli obdržati absolutne oblasti, počasi in s težavami pa smo se ob njih prebijali na dan - in vendar prebili - nedogmatični marksisti. Še posebej pa smo bili lahko samostojni in neodvisni od kapric trenutne politike tisti, ki smo aktivno sodelovali v osvobodilnem boju in povojni graditvi ter v boju proti stalinizmu, pa nam noben birokrat ni mogel najti v biografijah nobenih šibkih točk za moralno mehčanje. V vsem tem sva imela oba z Majerjem podobne moralne kapitale in sva

3 Na kriznih križpotjih, Ljubljana, 1988, str. 70-106

lahko (v času najinega vpliva na razvoj oddelka) slovensko filozofijo složno usmerjala z načeli *strokovnosti, znanstvene avtonomije in demokracije*.

Kako je bila krepko utemeljena *samostojnost* slovenske filozofije že na začetku njene prenovе, takoj po letu 1960, bi pokazal še z nekaj podrobnostmi. Moram jih navesti, ker prav sedaj praznujem že *tridesetletnico*, odkar me določeni slovenski krogi častijo z gonjo, da sem "najnevarnejši dogmatik". Po mojem tridesetletnem molku imam pravico in dolžnost reči kakšno besedo.

Druga moja najvažnejša življenska odločitev je bila, ko sem leta 1948 dobil možnost prehoda v diplomacijo, odločil pa sem se za filozofijo in družbene znanosti, prepričan, da morem in moram dati izviren prispevek k samostojnosti slovenske in jugoslovanske misli, ki se mi je zdela prepotrebna na neizbežni samostojni družbeni poti po silovitem prelomu Jugoslavije s stalinizmom leta 1948. Odločitev za filozofijo in znanost je bila torej zame že takoj odločitev za njuno *samostojnost in izvirnost*. Ta pot (za katero sem že od začetka vedel, da bo manj prijetna in zabavna ter donosna od diplomacije), me je že leta 1950 pripeljala prvič v kabinet glavnega slovenskega partideologa, ki sem mu jasno in vljudno povedal, da cenim misel Marxa in Engelsa, vendar nasprotujem njeni dogmatizaciji in apologetiki. Ko pa je leta 1953 padel predlog, da bi šel iz Beograda za asistenta filozofije v Ljubljano, me je isti funkcionar preizkusno vprašal, ali se "odrekam teh svojih nazorov". Moj "ne" mi je zaprl pot na filozofsko fakulteto v Ljubljani za nadaljnjih enajst let in zelo otežil moj študij in izdelavo doktorata v Beogradu, ki sem ga branil lahko šele, ko je moj dragi in blagi mentor Šešić zagotovil Mihajlu: "Rus ni niti moj niti tvoj, ampak samsvoj". Verjetno ne bi potoval iz Beograda na ljubljansko univerzo enajst let, če bi se vključil v krog Perspektiv. Ker pa se nisem, so nastale dodatne težave.

Zaradi vsega tega sem lahko skupaj z Majerjem začel po letu 1960 obnavljati filozofijo kot *povsem samostojni* (in od vseh ožjih političnih in skupinskih interesov *popolnoma neodvisni*) *duhovni in družbeni subjekt*, dobesedno kot sem zapisal v referatu leta 1966. Ker sem bil od leta 1941 družbeno aktiven in ker nisem *od nikogar* nič dobil (in še *manj* od tega), sem bil v razvoju filozofije in družbene aktivnosti *od vsakogar povsem neodvisen*, nisem bil dolžan nobene ponižne hvaležnosti nobeni osebi in nobeni skupini. Zato sem in omenjeni referat in vsako svojo filozofsko knjigo napisal povsem samostojno, ne da bi se za eno samo temo, besedo ali stavek konzultiral s komerkoli.

To vse navajam kot preverljive dokaze, da je bila obnovljena slovenska filozofija po letu 1960 ne samo daleč samostojnejša od vseh dotedanjih slovenskih filozofskih enot v letih 600 - 1945, ampak tudi od ogromne večine kateder v belem svetu. Kdo je od leta 1950 tako odločno in temeljito kritiziral domačo upravljalsko strukturo in malomeščanstvo kot moje knjige Nekaj razpotij samoupravnega socializma, Kultura in politika, Nadaljevanje naše poti, Morala, razrednost in vloga ZK ter Na kriznih križpotjih. Samo vrhunski publicistična brezvestnost in brezobzirnost si lahko drzne blatiti najbolj radikalno kritiko birokratizma kot hlapčevanja birokratizmu!

Zdaj pa nekaj dokazov o *strokovnosti, neodvisnosti in pluralizmu* ter *demokratičnosti* slovenske filozofije po letu 1960 in njihovem *izvoru* (tu seveda ni prostora za podrobno zgodovino slovenske filozofije).

Oddelek za filozofijo je po letu 1960 vzdignil *raven strokovno* slovenske filozofije daleč nad raven vseh predhodnih filozofskih enot in struj v slovenskem prostoru. Kot je razvidno iz referata, smo bili vse od začetka nove aktivnosti oddelka dosledno strokovni in nepolitični tudi v tem, da smo priznali predvojni slovenski filozofiji strokovno raven in

precej obsežno knjižno produkcijo. Njena strokovnost je bila v tem, da so predvojni uradni filozofi poznali znaten del klasične filozofije in kakšno sodobno smer in da so v lastnih izvirmih delih (Veber) porabljali del strokovnega dokazovanja. Zelo redke pa so bile tedaj izvirmne zgodovinske filozofske študije (bilo jih je res veliko manj od bogastva v letih 1965 - 1990), v knjigah in doktoratih so zelo redko citirali druge filozofske avtorje in vodili z njimi strokovni dialog in polemiko; velike večine dosedanjih pomembnih filozofskih smeri slovenski javnosti sploh niso prikazali in v svojih delih niso uporabljali dognanj sodobne in pretekle znanosti. V *vseh teh vidikih* povojna slovenska filozofija po letu 1960 preverljivo daleč prekaša vse pred letom 1941. Po letu 1960 je bilo napisanih in objavljenih na desetine izvirmnih slovenskih del, knjig, doktoratov in magisterijev, ki (na osnovi izvirmnih del) točno prikazujejo in razčlenjujejo skoraj vse smeri v vsej zgodovini svetovne filozofije (s čemer je slovenska javnost dobila tako možnost svobodnega, demokratičnega filozofskega izbora, o kakršnem ni mogla v prejšnjem tisočletju in pol niti sanjati), sistematična filozofska dela pa dosledno citirajo in strokovno polemizirajo s številnimi drugimi filozofskimi smermi in avtorji ter eksplicitno porabljajo obširen material posebnih znanosti. Prav izkazana strokovnost in strokovna morala pa je bila po letu 1960 močan garant oddelku za filozofijo, da je v letih 1960-1975 *izboril vsej slovenski filozofiji izrazit avtonomen položaj* ne glede na pritiske etatične ali meščanske desnice.

Tudi najbolj benevolentna ocena uradne filozofije na Slovenskem pred letom 1941 bi morala ugotoviti, da se je le-ta dosledno konformistično prilagajala vladajočim strukturam in da zato *ni bila nosilec neodvisnosti in avtonomije* svoje stroke niti avtonomije znanosti in duhovnosti nasploh (če pa bi ocenjevali njen delež v graditvi slovenskega naroda kot samostojnega suverena zgodovinskega subjekta, bi morala biti ta sodba *še veliko ostrejša*). Izrazita neodvisnost slovenske filozofije, ki jo je uveljavilo vodstvo filozofskega oddelka med leti 1960 in 1975, je ostala trajna dobrina vse slovenske filozofije in je prispevala k samostojnosti vse slovenske duhovnosti, bila pa je okrnjena od tistih filozofov raznih barv, ki so filozofijo (samoiniciativno in samokoristno) podrejali raznim ožjim političnim in osebnim interesom (o tem kasneje). Ta neodvisnost in avtonomnost filozofije, ki je bila izborjena v letih 1960-1975, je imela čvrste temelje: izrazita strokovna kvaliteta, kvalitetna produkcija filozofskih del, javno strokovno delovanje (objave, simpoziji, delovanje filozofskega društva, časopis *Anthropos*) in tudi politična gotovost takratnih vodij oddelka, da so si s svojo udeležbo v bojih za svobodo (proti fašizmu, nacizmu, stalinizmu, birokratizmu in meščanski desnici) ter z nekoristoljubno intenzivno udeležbo v povojni graditvi izoblikovali močno in popolnoma neodvisno moralno pozicijo v slovenski in jugoslovanski družbi. Zato so lahko ponosno pogledali v obraz katerokoli tuji belosvetski pridigi o "svobodi", "demokraciji" in "človečnosti". Izrazita neodvisnost vodstva filozofskega oddelka se je med leti 1960 in 1975 izražala tudi s samostojnimi političnimi stališči v vsestranskem prizadevanju za vsebinsko demokracijo in pluralizem. S svojimi (vsej slovenski javnosti očitnimi dejavnostmi) in s svojo strokovnostjo je tedanje vodstvo oddelka imelo tak ugled v vséj Jugoslaviji, da je prav ono na dveh rednih skupščinah jugoslovanske filozofske organizacije (v Zagrebu leta 1966 in v Sarajevu leta 1971) preprečilo razpad jugoslovanske filozofske organizacije, ki je grozil zaradi političnih spopadov v filozofiji, in ohranilo njeno samostojnost.

Marksisti v vodstvu filozofskega oddelka so po letu 1960 naredili veliko več za *pluralizem in demokratičnost* slovenske filozofije kot katerakoli druga enota na slovenskih tleh, ker so bili bolj demokratični od drugih in ker so dosledno porabljali v odnosih s

pripadniki drugih smeri strokovna in ne ideološka ali strankarska merila. Na dveh glavnih filozofskih enotah pred letom 1941 sta obstajali dve filozofski smeri, po letu 1960 pa so se ob veliki toleranci in strokovni pomoči oddelka, po lastni želji njihovih nosilcev razvijale nemarksistične smeri kot fenomenologija, eksistencializem, neopozitivizem in druge. Sodelavci v filozofskem oddelku in dveh inštitutih, ki so jih po letu 1960 vodili marksisti, so bili v večini nemarksisti, kar je bilo nam marksistom vedno očitno, vendar nismo zahtevali deklariranja za marksizem, ampak strokovnost. Pod mentorstvom marksistov so pripravljali doktorske in magistrske teze tudi številni nemarksisti in niti eden ni zaradi drugačnosti imel najmanjše težave. Prav tako so na filozofski fakulteti in na vseh drugih slovenskih visokih šolah, kjer so predavali marksisti, lahko vsi drugače misleči študentje izpovedovali, ohranili in razvijali svoje poglede in niso bili zaradi tega niti v enem primeru slabše ocenjevani ali manj spoštovani. Izrazit pluralizem ni bil samo v odnosu marksizem-nemarksizem, ampak so tudi znotraj marksizma obstojale vsaj tri, štiri smeri, ki so *bile med seboj bolj različne kot nemarksistične smeri.*

Čeprav smo marksisti vedeli vse od šestdesetih let, da nemarksisti vodijo nestrokovno ideološko gonjo proti marksizmu in proti marksistom, mi nismo drugače misleče obravnavali na ta njihov pritrlehen način in smo tudi s tem obnašanjem ohranjali pluralizem.

Proti smešni trditvi, da je bil marksizem pri nas vseskozi - in tudi na oddelku - "nefilozofski politični diktat", bi navedel še dva tehtna dokaza. V tisti stranki, ki je bila sama vladajoča vse do leta 1990 - zveza komunistov - je marksizem vse bolj (čeprav je proizvedel veliko več izvernih knjig kot kakšna druga smer) izgubljal vpliv v zadnjih petnajstih letih, po letu 1984 pa gotovo ni bil več v tej stranki prevladujoč. Vsaj v letu 1988 (če že ne preje) je bila *marksistična filozofija iz te stranke že popolnoma izrinjena.* Antropološka in dialektična smer marksizma je bila kljub svoji obsežni izvorni knjižni produkciji v slovenski znanosti in visokem šolstvu v zadnjih petnajstih letih še posebej ostro diskriminirana. Naj bo zaenkrat to odgovor hinavskemu in organiziranemu govoričenju o "političnem diklatu marksizma nad slovensko filozofijo"!

Marksisti, ki smo prevzeli po letu 1960 obnovo slovenske filozofije, nismo *vsebinske demokracije* uspešno razvijali samo v politiki, ampak tudi v filozofiji. Prvi na ljubljanski univerzi smo *po lastni demokratični pobudi* prepuščali vodstvo oddelka, slovenskega in jugoslovanskega društva in podobne funkcije mlajšim in nemarksistom in bili smo med pobudniki, da študentje dobijo na naši univerzi več možnosti soupravljanja *kot kjer koli drugje v svetu.*

Za leta 1945-1990 pa ni bil značilen samo spopad med dogmatičnim in ustvarjalnim marksizmom, v katerem je zadnji odpiral še nevidena obzorja svobode filozofije, znanosti in umetnosti. Okrog leta 1960 začne delovati še ena družbena težnja, ki je zelo vplivala na slovensko filozofijo: boj za delitev vsestranskih uspehov slovenske prvobitne akumulacije (bogastva, oblasti, mednarodnega ugleda in pozicij). Ker je do leta 1960 in kasneje slovensko gospodarstvo že izvršilo velik del velikega zgodovinskega skoka, ker je kultura hitro napredovala, ker se je zaradi tega in zaradi zmage nad stalinizmom oblast že močno stabilizirala in ker so borci proti fašizmu in stalinizmu Sloveniji in Jugoslaviji prinesli največji svetovni ugled in sijajne mednarodne zveze - se je na vseh področjih začel ogorčen boj posamičnih skupin za delitev te vsestransko bogato obložene slovenske mize. Ker pa te interesne skupine takrat še niso mogle javno obleči strankarske kože, je vsaka večja skupina poskušala najti po letu 1960 svoje privatne filozofe in umetnike kot zastavo ideološkega opravičenja svoje ofenzive. Zato že takrat nastane smešno prerekanje, kdo je

"prvi" slovenski filozof in umetnik (že takrat je prišlo do groteskne situacije: kar dve skupini sta trdili, da je "prvi" filozof študent z nedokončano fakulteto in nekaj člančiči). Ta smešni cirkus traja do današnjega dne. Ker pa so vse take skupine razpolagale z večjo ali manjšo močjo, denarjem, tiskom, TV, založbami in zvezami, so seveda svojega "prvega" filozofa gromko marketinško in propagandno plasirale - pa je tako pri neobveščeni publikli nastal vtis, da je kakšen povprečnež ali podpovprečnež izvenserijska veličina in da je kakšen izviren filozof - dogmatik. V teh izkrivljenih ogledalih neobveščena javnost že trideset ali vsaj dvajset let ne izve ničesar o najboljših, najbolj izvirnih filozofskih delih kot so npr. Majerjeva zgodovina sodobne filozofije (Med znanostjo in metafiziko), ki je gotovo najboljša v Jugoslaviji, kot so zelo kvalitetni Kocbekovi prispevki filozofiji, na katerih pa desnica ni bila zainteresirana in jih zato ni smelo biti (Tovarišija in Listina), kot so odlične študije dr. Valentina Kalana o Aristotelu in Tukididu (ki so gotovo najbolj izvirne jugoslovanske študije o antiki), kot sta knjigi dr. Antona Trstenjaka Psihologija ustvarjanosti in Človek kot končno in neskončno bitje, ki imata mednarodno izvirno vrednost, ki pa s svojim humanizmom ne moreta biti kar preprosti zastavi kakšne stranke.

Zmerjanje, da sem dogmatik, se dogaja natanko in zakonito znotraj boja teh skupin in njihovih izkrivljenih propagandnih ogledal in se povsem sklada s tem, da je bila moja filozofija in znanost neodvisna od vseh skupin (pa me zato seveda nobena ni branila) in da sem že s samostojnostjo kakšnim skupinam za pritisk zelo na poti (čeprav nobenega človeka nisem eksistencialno ogrožal). Ker pa vse to traja vsaj že trideset let in ker sem o tem ves čas zaman molčal v upanju, da bo grešnike postalo sram, sem dolžan končno spregovoriti, kje je glavni izvor in vzrok zmerjanja (še zlasti, ker to zmerjanje preko mene insinuirá "dogmatizem" vsemu filozofskemu oddelku in vsej slovenski filozofiji "v eri socializma").

Ta glavni izvor tridesetletnega zmerjanja je bila po letu 1960 skupina takratnih tridesetletnih publicistov, ki je v Sloveniji okrog leta 1960 zahtevala in dobila "mandat" za "družbeno kritiko" in "opozicijo", kar je bil zelo udoben monopol. Izrečene zahteve, da se priključim publicistični in družbeni dejavnosti te skupine, nisem sprejel, ker mi je bila njena teoretična, znanstvena in idejna raven nezadostna in njena razredno slojevna vsebina omejena (novo-staro malomeščanstvo). Do te ocene - ki so jo zgodovinska praksa in učinki popolnoma potrdili - sem prišel popolnoma sam, brez najmanjše sugestije kakšne stranke ali skupine, zlasti pa na osnovi lastnih spoznanj o posameznih slojih slovenske družbe pred letom 1941 in na osnovi ocen Ivana Cankarja. Že samo in izključno to, da se tej skupini nisem podredil, je izzvalo njeno hudo in trajno zamero. Ker je želela popolni monopol na opozicijo, ji je bil na poti vsak kritični in aktivni človek, ki je izvajal kritiko, ne da bi se podredil njihovi kontroli, in ki je bil kvalitetnejši od njih; tak je bil ocenjen kot nevaren konkurent. Zato pod petarde njihove propagande nisem prišel samo jaz, ampak številni sposobni in pošteni ljudje. Ti publicisti so dobro vedeli, da sem jih - čeprav se nisem z njimi strinjal - branil na odločilnih mestih, ker sem želel razvoj demokracije in sem bil zato proti trdi roki. Prav tako so dobro vedeli, da sem najintenzivneje sodeloval v boju s stalinizmom in birokratizmom od leta 1945 in še zlasti od leta 1948, med tem ko so oni prijetno in dosledno predremali ves ta boj in se oglasili šele okrog leta 1960, ko je bilo povsem varno, šele ko smo mi že zdavnaj zdrobili vsemoč stalinizma. Kljub vsemu temu pa že več kot trideset let brez sramu obmetujejo mojo malenkost kot "stalinista" iz dveh razlogov: ker se nisem vdal njihovi izrečeni in ostri zahtevi, da se podredim njihovi "grupi", in ker sem na več področjih malo globlje oral kot oni. Ni šlo samo za to, da so oni dosledno prespali boj s stalinizmom in da jim je bilo zato nerodno pred slovensko javnostjo, ampak so bili šibki

tudi na drugih področjih, kjer so imeli velike pretenzije. V filozofiji in znanosti niso dali nobene temeljite izvirne knjige, ki bi jo odlikovala izvirna, samostojna in sistematična teoretično-pojmovna kultura na osnovi sistematičnega poznavanja zgodovinskih dejstev, med tem ko so meni enajst najeminentnejših in najkompetentnejših jugoslovanskih filozofov in družboslovcev napisali argumentirane ocene, da so moje knjige (okrog trideset izvirnih knjig iz filozofije, politologije, sociologije, ekonomije in teorije mednarodnih odnosov) izvirne in kvalitetne tudi na svetovni in jugoslovanski in ne samo na slovenski ravni. Za filozofske knjige so te ocene napisali dr. Vuko Pavičević, dr. Predrag Vranicki, dr. Boris Majer, dr. Janez Janžekovič, dr. Vekoslav Grmič, dr. Jože Goričar, dr. Vladimir Schmidt in dr. Anton Žun, za politološko knjigo Janez Stanovnik in za knjigo iz teorije mednarodnih odnosov dr. Vlado Benko in dr. Stane Južnič.

Med tem ko so oni v politiki ponujali staro strankarstvo, sem takoj po vrnitvi v Slovenijo (po dvajsetletni karanteni v Beogradu) s svojo aktivnostjo (kot študentski poslanec v republiški skupščini, na volitvah z protikandidatom, na zborih volivcev, na ulicah in v tisku, v študentskem gibanju, v filozofski organizaciji, v ustavni komisiji, na kongresih ZK in SZDL in v njihovih vodstvih) praktično pokazal, da je možna dosti kvalitetnejša demokracija in kvalitetnejši politični pluralizem kot je staro slovensko meščansko strankarstvo.

Čeprav nisem nobenega iz tega kroga publicistov oviral in ogrožal v eksistenci niti za las (in nisem napravil niti ene drobne nemoralnosti nobenemu od njih), je bilo dosti razlogov za njihovo iz monopolizma izvirajočo jezo in trajno gonjo moje malenkosti.

Te lažne napade publicistov pa so rade povzele in porabile tiste skupine iz meščanske in etatistične desnice, ki jih tudi nisem niti najmanj ogrožal življenjske eksistence, ki pa sem jim bil napoti s samostojno znanstveno in demokratično-socialistično dejavnostjo. Najočitnejši javni dokaz, da so na mojem hrbtu skovale sporazume najraznovrstnejše barve slovenske desnice, je bila klepetava množična tribuna o morali, ki jo je organizirala pred kakšnimi dvanajstimi leti prva dama slovenskega novinarstva v pokojnem Teleksu in ki je bila samo strmitev gonje proti meni, kakršno so pripadniki desnice in desne sredine gnali skozi razne slovenske časopise.

Čeprav so bili v kasnejših letih še ugodnejše okolnosti za domačo in svetovno desnico, je vendar strnjena fronta raznobarvne desnice v Sloveniji že začela razpadati. Od nje so veliko močnejše tiste svetovne sile in težnje normalnega življenja množic, ki so se zganile z svetovno antifašistično koalicijo in z OZN in ki so povsod v svetu odstranile vse glavne trdnjave desnice (fašizem, stalinizem, kolonializem).

Zato: non passaran! Nasvidenje v 21. stoletju!